

उच्च माध्यमिक तह र प्राविधिक शिक्षा

— डा. सुरेशराज शर्मा

हालै भएका नीतिगत घोषणा अनुसार शिक्षाको संगठनमा दुई महत्त्वपूर्ण परिवर्तन हुन लागेका छन् । ती हुन् निम्न माध्यमिक विद्यालय तह हटाउनु र उच्च माध्यमिक तहको व्यवस्था गरिनु । यी निर्णयहरूले विद्यालय शिक्षाको बनोटमा नै एकातिर ठूलो प्रभाव पार्ने देखिन्छ भने अर्कोतिर प्रत्येक तहको शिक्षाबाट छुट्टिने प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक शिक्षामा पनि यसले उत्तिकै महत्त्वपूर्ण असरहरू पार्ने देखिन्छ । यसको बनोटसित उच्च शिक्षा पनि घनिष्ट रूपमा सम्बन्धित भएको हुँदा यो तहको शिक्षा अझ धेरै पक्षका लागि सरोकारको विषय भएको छ । यसै कारणले होला यसबारे सर्वसाधारण जनतामा पनि निकै कौतुहलता बढेको देखिन्छ । शिक्षाको संगठनका रचना गर्दा तहहरू छुट्याउनाका मुख्यतः निम्न उद्देश्यहरू रहेका हुन्छन्:-

- (१) कुनै पनि तहको शिक्षा पूरा गरेपछि विद्यार्थीले खास प्रकारको ज्ञान वा सोप आर्जन गर्न सक्ने वा गरेको हुनु पर्ने हुँदा त्यही अनुरूप तहगत उद्देश्य किटान गरिएका हुन्छन्, अर्थात् प्रत्येक तहको शिक्षाको एक स्पष्ट उद्देश्य किटान गरिएको हुन्छ ।
- (२) कुनै तहको व्यावसायिक वा प्राविधिक शिक्षाको पाठ्यक्रम निर्माण गर्नाका लागि कति-सम्म आधारभूत विषयको ज्ञान आवश्यक पर्दछ, त्यस कुरालाई पनि विभिन्न तहका लागि पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा ध्यानमा राखिएको हुन्छ । शिक्षाले मुख्यतः चेतनाको बोका खोल्ने र बौद्धिक परिपक्वता बढाउने उद्देश्य बोकेको हुन्छ । त्यसका अतिरिक्त जीवनोपयोगी सोप र प्राविधिक ज्ञान हासिल गराई युवा पिढीलाई प्रत्यक्ष रूपमा विकासका गतिविधिमा सरिक गराउने अभिभारा पनि बोकेको हुन्छ । त्यसै कारणले कुनै तहको पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा यस पक्षलाई पनि विशेष ध्यान दिइएको हुन्छ ।
- (३) शिक्षाको संगठनात्मक ढाँचा निर्माण गर्दा राष्ट्रले आफ्नु विकासको अवस्थालाई र समयको आवश्यकतालाई ध्यानमा राखी लगानी गर्नेमा प्राथमिकता दिइने गरेको हुन्छ । यसै कारणले गर्दा कहिले प्राथमिक तहको शिक्षाले, कहिले प्राविधिक शिक्षाले, कहिले अनौपचारिक शिक्षाले र कहिले यी सबै पक्षले नै ठाउँ-ठाउँमा प्राथमिकता पाइरहेका हुन्छन् । शिक्षाका महत्त्वपूर्ण प्रमुख तीन तहबारे केही बढी चर्चा हुनु यहाँ आवश्यक देखिन्छ ।

प्राथमिक तह

शिक्षाको यो प्रायः पहिलो तह भएकोले यस तहको शिक्षाले विशेष महत्त्व बोकेको हुन्छ । धेरैजसो मुलुकमा प्राथमिक तहसम्मको शिक्षालाई अनिवार्य शिक्षाको रूपमा तोकिएको हुँदा यस तहसम्मको शिक्षाको सम्पूर्ण खर्च राष्ट्रले नै व्यहोर्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ । बालकको शारीरिक वृद्धिका साथै त्यही अनुरूप बौद्धिक र नैतिक पक्षको पनि विकासको आधारशीला प्रदान गर्नुपर्ने हुन्छ र यी कुराको ध्यान नै प्राथमिक तहमा नै हुने हुँदा यस तहको शिक्षाले संसारभरिकै शिक्षाविद्हरूको ध्यान आकर्षण गरिरहेको हुन्छ । शिक्षा सर्वसुलभ होस्, पाएको शिक्षा गुणात्मक होस् र त्यो जीवनोपयोगी पनि होस् भन्ने जस्ता शिक्षाका सर्वमान्य उद्देश्यहरूको ठूलो अंश यसै तहको शिक्षादेखि नै समेटिन खोजिएको हुनाले पनि प्राथमिक शिक्षा विशेष महत्त्वपूर्ण देखिन्छ । नेपालमा पनि प्राथमिक शिक्षालाई हालैका केही वर्षदेखि सर्वसाधारण जनताको आधारभूत आवश्यकताभित्र समावेश गरी त्यस तहको शिक्षाको अवसर सन् २००० सम्म प्रत्येक बाल-बालिकालाई उपलब्ध गराउन र त्यसको व्ययभार वहन गर्नेदेखि लिएर गुणात्मक पक्षको विकासमा गराउने तर्फ समेत श्री ५ को सरकार कृत संकल्प भएको देखिन्छ । मुख्यतः साक्षरता प्रदान गर्ने उद्देश्य बोकेको भए तापनि यस तहको शिक्षाले चरित्र निर्माण गर्ने, बालकलाई वातावरण र आफ्नै बारे बढी मूखम जानकारी प्रदान गराउने जस्ता उद्देश्य पनि समेटेको हुन्छ । आफ्ना भनाइलाई प्रभावकारी ढङ्गबाट प्रस्तुत गर्ने र झल्का विचारलाई राम्ररी बुझ्न आवश्यक भाषाको ज्ञान, दैनिक जीवनमा बराबर आवश्यकता पर्ने गणितको ज्ञान र समाजका विभिन्न पक्षहरूबारे सामान्य ज्ञानको प्रत्येक सचेत नागरिकका लागि आवश्यक पर्ने कुरामा दुई मत हुनै सक्दैन । त्यसैले प्रत्येक व्यक्तिले प्राथमिक शिक्षा अनिवार्य पाउनु पर्ने व्यवस्थाको परिकल्पना भएको हो र यस कुराले यस तहको शिक्षाको उपादेयता छर्लङ्गगर्दछ । साथै यसले माथिका तहको साधारण शिक्षा वा व्यावसायिक शिक्षा दुवैका लागि जग पनि प्रदान गर्नु पर्ने हुँदा यस तहको शिक्षामा बढी चिन्तन हुनु आवश्यक देखिन्छ । उमेरले कलिला, स्वभावले विज्ञान, प्रकृतिले स्वच्छन्द हुन रुचाउने बालकलाई कस्तो पाठ्यक्रम उचित हुन्छ, कस्ता पाठ्य सामग्रीको प्रयोग उचित हुन्छ, शिक्षकहरू के कस्ता सीप र ज्ञानबाट सुसज्जित हुनु पर्दछ र यी सब कुराका लागि कस्ता भौतिक र शैक्षिक वातावरण अनुकूल हुन सक्छन् त्यसको सही पहिचान र तिनको समुचित व्यवस्थापि नै मुलुकका प्रयासहरू अभिमुख गरिनु पर्ने कुरामा कसैको दुई मत हुन सक्दैन ।

फेरि यहाँ यस कुरामा पनि ध्यान दिनुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ कि आधुनिक विकासका प्रतिफलहरूले जीवन शैलीमा निरन्तर परिवर्तन ल्याइरहेका हुन्छन् । दियालोको बत्तीमा भर पर्ने अवस्थाबाट मट्टीतेलको बत्तीमा र अझ बिजुलीको बत्तीको अवस्थामा पुग्दा साधारण

अलपत्र नछोडी उनीहरूलाई कुनै उपयोगी रोजगारी मूलक सीप प्रदान गरेर उत्पादन मूलक जनशक्तिमा परिणत गर्नु परेको छ । यस वर्गभित्र व्यावसायिक तालीमका लागि उमेर नपुग्ने र कोही ती विषय सिकन अभिरुचि नराख्ने वर्ग पनि पर्दछन् । यस्तो सीपयुक्त तालीम प्रायः १४।१५ वर्ष उमेर नपुगेकाका लागि भन्दा त्यस माथिका उमेर भएकालाई उन्मुख गरिनु बढी उपयुक्त देखिन्छ । ग्रहिले यस्ता तालीम अवसरहरू सीमित मात्रामा छन् ती मुख्यतः निम्न हुन्:-

(१) प्राविधिक शिक्षालयहरू

ग्रहिले भएका ९ वटा प्राविधिक शिक्षालयहरू अटो मेकानिक्स, जनरल मेकानिक्स, इलेक्ट्रिसियन, सेनिटरी फिटर्स, कार्पेन्ट्री जस्ता शहरी क्षेत्रमा बढी खपत हुने सीपदेखि लिएर कृषि, निर्माण र स्वास्थ्यसम्बन्धी ग्रामीण क्षेत्रका लागि उपयोगी हुने सीप मूलक शिक्षा प्रदान गर्दछन् । टेलरिङ्ग, कार्पेट बुन्ने, धातु कार्य र सिकर्मी जस्ता कार्यहरू प्रायः प्राथमिक तहको शिक्षा पूरा गर्नेका लागि उपलब्ध छन् भने अन्य विषयहरूको पढाइ भने दश कक्षा उत्तीर्ण गर्नेका लागि दिइने व्यवस्था गरिएको छ । प्राथमिक शिक्षा पूरा गर्नेका लागि दिइने तालीमको अवधिलाई प्रभावकारितामा कमी आउन नदिई घटाउने प्रयास भइरहेको छ । कक्षा १० पश्चात् लगातार ३ वर्षसम्म दिइने तालीमले टेक्निसियन तहको जनशक्ति उत्पादन गर्ने व्यवस्था गरेको छ भने २ वर्षसम्म दिइने तालीमले टेक्निकल एस. एल. सी. (जुनियर टेक्निसियन वा क्राफ्टमेन) तहको मान्यता दिने व्यवस्था छ । यी प्राविधिक शिक्षालयहरूमा विभिन्न छोटो अवधिका तालीमहरू साक्षर मात्रका लागि पनि दिइने व्यवस्था भइरहेको छ । यस प्रकार साक्षर मात्र हुने, प्राथमिक तह पूरा गर्ने, कक्षा १० पूरा गर्नेहरू तीन किसिमका विद्यार्थीका लागि तालीम कार्यक्रमहरू उपलब्ध छन् । कक्षा ७ पूरा गर्ने र १५ वर्ष उमेर पूरा गर्नेका लागि ग्रहिलेसम्म दिइने गरेका ३ वर्षे तालीमहरूलाई अब निम्न माध्यमिक तह नरहेको परिप्रेक्ष्यमा कक्षा १० उत्तीर्ण गर्नेका लागि ६ वर्षे तालीममा बदलिएको छ । करीव एक वर्षसम्मको कार्यक्रम तालीम पनि पूरा गर्नु पर्ने आवश्यकता भने यथावत नै राखिएको देखिन्छ ।

(२) त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट प्रदान गरिने निम्न स्तरीय जनशक्ति उत्पादन गर्ने कार्यक्रमहरू

पोखरा स्थित इन्जिनियरिंग अध्ययन संस्थानको क्याम्पसले कक्षा ७ उत्तीर्ण गर्नेलाई विभिन्न इन्जिनियरिंग विषयमा १ वर्षे ट्रेड कोर्सहरू दिने व्यवस्था गरेको र सो तहको मान्यता सीप परीक्षण समितिले गर्ने व्यवस्था छ । यस व्यवस्था अन्तर्गत करीव २०० व्यक्तिले

वर्षमा तालीम पाउँछन् । यो कार्यक्रम आगामी ३ वर्षभित्रमा विश्वविद्यालय अन्तरगत नरही प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालीम परिषदबाट सञ्चालन गरिने सिद्धान्त स्वीकृत भएको देखिन्छ । त्यस्तै अक्जिलरी नर्स मिडवाइफ भन्ने तालीम चिकित्साशास्त्र अध्ययन संस्थानबाट कक्षा ८ पास गर्ने केटीहरूका लागि २ वर्षको अवधिको तालीम दिइने छ । यस कार्यक्रम अन्तर्गत करीब ६० जनालाई तालीम दिने व्यवस्था छ ।

(३) घरेलु तथा ग्रामीण उद्योग विभागबाट प्रदान गरिने तालीमहरू

साक्षर व्यक्तिहरूका लागि ट्रुगा प्रोजेक्ट अन्तर्गत ३ महिने तालीम दिने व्यवस्था छ भने घुम्ती तालीम कार्यक्रम अन्तर्गत छोटो अवधिको तालीमहरू पनि दिइन्छ । कक्षा १० पूरा गर्नेले २ वर्षको टेक्स्टाइल डिजाइन, मेकानिक्स र इलेक्ट्रिसियन विषयमा तालीम दिने व्यवस्था छ र यी मध्ये केहीलाई थप एक वर्षको तालीम समेत दिइन्छ । वुटवल टेक्निकल इन्स्टिच्यूटबाट कक्षा ८ पास गर्नेलाई ४ वर्षको एप्रेन्टिसिप किसिमको तालीम दिइने व्यवस्था छ र यसको मान्यता रा. प. अनं. प्रथम श्रेणीको सेवाका लागि प्रदान भएको छ ।

(४) श्रम तथा सामाजिक कल्याण मन्त्रालयबाट दिइने तालीमहरू

श्रमिक आपूर्ति केन्द्र (जम्मा ९) बाट ३ देखि ६ महिनासम्मको टेक्स्टाइल, कार्पेन्ट्री, मेसेट्री, हेयर ड्रेसिङजस्ता विषयमा तालीम दिइन्छ र यो तालीम तह पूरा गर्ने वा कुनै कुनैमा साक्षर मात्र हुनेलाई प्रदान गरिन्छ । भोकेसन्तल ट्रेनिङ सेन्टरबाट दिइने ९ महिना देखि १ वर्ष सम्मको तालीम भने प्रायः कक्षा ७ पूरा गर्नेका लागि उपलब्ध छ ।

कक्षा १० पूरा गरी एस. एल. सी. पूरा गर्ने र नगर्ने युवाहरूको स्थिति

कक्षा १० पूरा गरी एस. एल. सी. पास गर्ने र गर्न नसक्नेहरूको समूहको अवस्थालाई हेर्दा माध्यमिक तहको अन्तिम चरणलाई दुई किसिमले हेर्न आवश्यक छ । कक्षा १० पूरा गरी टेष्ट परीक्षा पूरा गर्ने एक वर्ग र एस. एल. सी. पूरा गर्ने अर्को वर्ग प्रतिवर्ष एस. एल. सी. पूरा गर्ने भन्दा एस. एल. सी. मा सामेल भएर पूरा गर्न नसक्ने समूह दोब्बर ठूलो देखिन्छ । उमेरले १५, १६ वर्ष पुगेका र पढाइले १० वर्ष विद्यालयमा बिताएका मानिसहरूका प्रकृतिहरू (Behavioural characteristic) को सामान्य विश्लेषण गर्दा निम्न कुराहरू देखिन्छन् ।

- १० वर्ष विद्यालयमा बिताएकाले आफूलाई शिक्षित सझ्ने र १० वर्षसम्म घर गृहस्थीको धेरै काम नगरेका हुँदा बाबुआमाले गर्ने खेतीपाती र अन्य व्यवसायमा काम गर्न रुचि नराख्ने ।
- उमेरले गर्दा केही भावावेशमा आउने प्रकृति भएका (Emotionally unstable) केही महत्वाकाङ्क्षी, केही उद्वुड वा क्रान्तिकारी (Revolutionary) चरित्र यस वर्गका विद्यार्थीले प्रदर्शित गरेको देखिने ।

- उनीहरू कुनै खास व्यवसायसित सम्बन्धित सीपमा कुनै दखल नराखेका र रोजगारीका अवसर (Employment opportunity) सित उनीहरूले प्राप्त गरेको शिक्षा बलियोसँग आवद्ध (Relevant) नभएको हुँदा रोजगारीका लागि प्रायः अनुपयुक्त भएको, अर्थात् आर्थिक विकास अभियान (Economic development process) मा उनीहरूको भूमिका (Involvement) प्रत्यक्ष रूपमा नदेखिने ।
- एस. एल. सी. पास गर्ने मध्ये पनि धेरै ठूलो समूह उच्च अध्ययनको ढोका घचघच्याउन पुगे तापनि उच्च अध्ययन गर्न बाबु आमाको आर्थिक अवस्थाले नभ्याउने हुँदा कुनै जागीर नसमाती अध्ययन जारी राख्न नसक्ने । अझ गहिरिएर हेर्ने हो भने एस. एल. सी. पूरा गर्ने ३५ हजार नै आधुनिक विकास गतिविधि (Modern development sector) मा सरीक हुन चाहने (Potential job sector) वर्ग भनिनु पर्ने ।
- एस. एल. सी. पूरा गर्ने नसक्नेका लागि दुई विकल्प देखिएको एक वर्षपछि फेरि परीक्षा दिने २।३ पटक प्रयास गर्दा पनि सफल नहुनेले कुनै काम खोज्ने तर १० कक्षा पूरा गर्ने मात्रका लागि सरकारी र अर्ध सरकारी क्षेत्रमा प्रायः पिएनको जागीरमात्र उपलब्ध हुने र निजी क्षेत्रमा सीप नभई कुनै काम पनि नपाउने अवस्था भएको । यति ठूलो समूहलाई केही उपयुक्त बाटो नराखी दिँदा समाजमा नै विकृति आउन सक्ने सम्भावना देखिने ।
- एस. एल. सी. पूरा गर्ने महिलाहरू जो उच्च अध्ययन गर्न जान सक्दैनन्, उनीहरूका लागि त्यस तहसम्मको योग्यताले पनि ठोस फाइदा दिन सक्ने अवस्था नभएको ।
- उच्च अध्ययन तर्फ लाग्ने विद्यार्थीले पनि अरू के विषयमा के उद्देश्यले र कस्तो भविष्यका लागि अध्ययन गर्दैछु, त्यसको सामान्य जानकारी पनि राखेको नदेखिएको । उद्देश्यहीन उच्च शिक्षामा उसको समय, उसको परिश्रम र उसको आर्थिक लगानी भइरहनु उचित नदेखिएको ।
- १० कक्षाको शिक्षा पश्चात् उसलाई कुनै वृत्तिसम्बन्धी सल्लाह सेवा (Career guidance and counselling) को व्यवस्था नभएको र कुनै आंशिक (part time) वा पूरा समय काम (full time service) का लागि स्थानान्तरण (placement) सम्बन्धी कुनै न्यूनतम सेवा दिने संस्थागत सुविधा पनि नभएको ।
- उच्च शिक्षा प्रवेश गर्नेका लागि त्यसभित्र प्रवेश गरेपछि उसको निरन्तर निगरानी र मूल्यांकन गर्ने परिपाटी नै विकसित नभएको । परीक्षाका लागि मात्र उन्मुख भई पढाइ जारी राख्ने प्रक्रियाले क्याम्पसहरू पनि कोचिङ्ग क्लास (Coaching Class) को जस्तै भूमिका मात्र खेलि रहेको त होइन भन्ने अवस्था रहन गएको ।

यस्तो अवस्थामा कक्षा १० सम्म पढेका विद्यार्थी र एस. एल. सी. पास गरेका विद्यार्थीका लागि उपयुक्त हुने कार्यक्रमहरूबाट गम्भीर रूपमा सोची उपयुक्त ढाँचा तर्जुमा हुन आवश्यक छ । निम्न बमोजिमको सोचाई मार्ग निर्देशन (guiding principle) को रूपमा राखिनु उपयुक्त देखिन्छ ।

उपर्युक्त कारणले गर्दा कक्षा १० सम्म पढेका विद्यार्थीका लागि स्वतः दुंगिने किसिमको सीप दिने प्राविधिक किसिमको शिक्षामा बढी जोड दिन आज निकै आवश्यक भइसकेको छ । शैक्षिक आधार (academic base) धेरै बलियो हुन नसकेका यस्ता विद्यार्थीलाई सैद्धान्तिक पाठशांश (academic content) बढी सिक्नु पर्ने विषय धेरै बढी बोझिलो हुन सक्छ । प्रायः ग्रामीण क्षेत्रमा बस्ने विद्यार्थीलाई अंग्रेजी, गणित, विज्ञान जस्ता विषयमा राम्रा शिक्षक नपाइएकाले एस. एल. सी. पूरा गर्ने गाह्रो परेको र प्राथिक दृष्टिकोणले पनि चाँडै नै व्यवसाय समाप्त बाध्य भई रहेका विद्यार्थीका लागि रोजगारीमूलक सीपयुक्त शिक्षा नै बढी हितकर हुने स्वाभाविक देखिन्छ ।

एस. एल. सी. पछिको आफैंमा दुंगिने तालीमहरू (Terminal Training)

एस. एल. सी. पूरा गर्ने त्यस्तो विद्यार्थी, जसले उच्च शिक्षाका लागि आवश्यक लियाकत बोकेको हुन्छ र आर्थिक दृष्टिकोणले पनि केही वर्षको शिक्षा जारी राख्न जसलाई कुनै कठिनाई हुँदैन । त्यसैले कुनै पनि विषयमा उच्च शिक्षा लिएमा केही फरक पर्दैन । हर उच्च शिक्षा धेरै अगाडिसम्म बढाउन शैक्षिक, आर्थिक र सामाजिक (जस्तै छोरीको विवाह चाँडै भयो भने पढाइ धेरै वर्ष जारी राख्न कठिन हुने) कारणले नसक्नेका लागि उपयुक्त किसिमको आफैंमा पूर्ण हुने किसिमको (terminal course) खोज्नु पनि आवश्यक देखिन्छ । ग्रहिले पनि यस्ता कोर्सहरू प्राविधिक विषयमा नभएका होइनन् । जस्तै:- इन्जिनियरिंग, मेडिसिन, कृषि र वन विज्ञान विषयमा प्रमाणपत्र तहका कोर्सहरू प्रदान गरिदछन्, तर यी कोर्स लिने विद्यार्थी प्रायः त्यसभन्दा अझ अधिको कोर्सका लागि नै आकाङ्क्षा राख्ने भएको हुँदा प्रायः एस. एल. सी. मा निकै राम्रो नतीजा ल्याउने विद्यार्थीहरू नै यी कोर्सका लागि उन्मुख देखिन्छन् । प्रमाण पत्र तह पूरा गरी माथि पढ्ने अवसर पाउन सकेनन् भने त्यही तहको सीपकै आधारमा व्यवसायमा बसिरहनु भन्दा त्यहाँबाट मानविकी र व्यवस्थापनजस्ता विषयमा स्नातक तहको अध्ययनतिर लम्कन्छन् । अर्कातिर त्यही नै तहको प्राविधिक शिक्षा लिएर सन्तुष्ट हुने वा त्यही शिक्षाको पूर्ण प्रयोग गर्न नै उद्दत हुने विद्यार्थीले भर्ना नै नपाउने स्थिति विद्यमान छ ।

त्यसकारण एस. एल. सी. पूरा गर्नेका लागि र धेरै माथिसम्मको उच्च अध्ययनको आकाङ्क्षा नराख्नेहरूका लागि तुरुन्तै रोजगारी पाउने किसिमको र आफैंमा पूर्ण हुने किसि-

मको (terminal type) प्राविधिक शिक्षाको व्यवस्थामा विस्तार गर्नुपर्ने आवश्यकता बढी टड्कारो रूपमा देखिन गएको छ । यस प्रकारको शिक्षा एस. एल. सी. सम्म पढेका महिलाहरूका लागि उपयुक्त हुने व्यवसाय समेतमा विस्तार गर्न आवश्यक भएको छ ।

आर्थिक क्षेत्रको कार्यरत जनशक्तिको बनोट हेर्दा प्राविधिक जनशक्ति प्रशासनिक काममा बढी कार्यरत रहेको र उत्पादन मूलक क्षेत्रले सीप र प्राविधिक ज्ञानमा राम्रो देख्न नभएका मानिसबाट काम चलाउनु परेको स्थिति पनि व्यापक रूपमै रहेको देखिन्छ । उदाहरणका लागि अहिले साना-साना उद्योग व्यवसायहरू शहरी क्षेत्रमा निकै नै विस्तार भई रहेको देखिन्छ । तिनमा काम गर्ने मानिस अप्राविधिक वा तालीम अप्राप्त नै छन् । त्यसकारण आर्थिक क्षेत्रको प्रतिक्रिया (performance) गुणात्मक (qualitative) र प्रतिस्पर्धात्मक (competitive) दुवै अपेक्षित मात्रामा हुन सकेको छैन । अर्कोतिर हाल सुविधा प्राप्त भइरहेको विषयमा पढ्ने मानिससित पर्याप्त व्यावहारिक ज्ञान नभएको कारणले होला, उनीहरूलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा भन्दा बढी प्रशासनिक काममा नै लगाउनु परेको छ । गार्मेन्ट्स, कार्पेन्टर्स, पश्मिना आदि उत्पादनहरू अहिले नेपालका प्रमुख निर्यात वस्तु भएका छन् भने निर्माण सामग्री उत्पादन र खपत तथा पर्यटन व्यवसाय आज स्वदेशी आर्थिक विकासका सशक्त माध्यम भएका देखिन्छन् । यी कुरासित सम्बद्ध सीपको विकास संस्थागत रूपमा ज्यादै न्यून देखिएको सर्वविदितै छ । त्यस्तै अहिले विशेष गरेर निजी क्षेत्रमा स्थापित स्कूलहरूले पनि ठूलो रोजगारी प्रदान गरेका छन् । फेरि त्यहाँ पनि व्यवसाय मूलक शिक्षक तालीमको अभाव नै रहेको छ र काम तालीम अप्राप्तहरूबाट भएको छ । यस प्रकार हाम्रा शिक्षण संस्था वा तालीम केन्द्रहरू एकातिर फर्केका छन् भने आवश्यकताहरू अर्कोतिर फर्केका छन् । यिनको तालमेल नमिलाई संख्यात्मक रूपले विश्व-विद्यालयमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थी ९१ हजार छन् । माध्यमिक शिक्षामा ६ लाख छन् र प्राथमिक शिक्षामा २० लाख छन् भन्ने तथ्यांकले खास भूमिका रहेको देखिदैन ।

त्यसकारण अहिले कक्षा ५ र कक्षा १० पूरा गर्नेका लागि जीवनोपयोगी र राष्ट्रको आर्थिक विकाससित प्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्धित विषयमा शिक्षा दिने संस्थाहरूको विकासमा जोड दिनुपर्ने आजको आवश्यकता भएको छ । गुणात्मक पक्षमा यथेष्ट ध्यान पुग्न नसकेको र वास्तविक आवश्यकतासित आबद्ध हुन नसकेको शिक्षाको प्रसारले ठोस उपलब्धि प्राप्त हुन कठिन हुने कुरामा दुई मत हुन सक्दैन । तसर्थ कक्षा १२ को शिक्षा पश्चातको प्राविधिक तथा व्यावसायिक र साधारण शिक्षाको व्यवस्था गर्ने पूर्ण जिम्मेवारी विश्व-विद्यालयको मान्ने हो भने त्यसभन्दा तलका प्रमुख द्वारहरू (Major Exit points) जस्तै कक्षा ५, कक्षा १० र एस. एल. सी. पूरा गर्नेहरूका लागि उपयुक्त प्रकारका स्वतः

रूढ़िवाद (Terminal) किम्वदा रीत्यापेक्षक शिक्षाका प्रयत्न वृद्धि गर्नुपर्ने काम होला। मुख्यतः प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिलब्ध, सामाजिक संघ-संस्था, स्वयं सहायता समूह आदिमा शिक्षाको कार्यमा रहेको देखिन्छ ।

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । श्रीकृष्णाय नमः ।

उच्च माध्यमिक तहको प्राविधिक शिक्षा

प्रती पर्यवेक्षणं प्राविधिक शिक्षा विस्तार गतं, गौरीम ऊदहेकेका गौरीम कायकम
 समन्वय गतं, सीप पर्यवेक्षणको व्यवस्था गतं, औद्योगिक प्रतिष्ठान संचालन गतं गिरि
 मण्डितशाल गौरीमको व्यवस्था गतं, प्राविधिक प्रशासकहे उत्पादन गतं, पब्लिकेशनको
 संचालन गतं र माध्यमगत तहेका प्रतिष्ठान मध्यम स्तरीय जनशक्ति उत्पादनको व्यवस्था गतं
 कार्गो र्खवाट नै गठन भएको प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालीम परिषद नै संव्यवस्था
 उपयुक्त निराय हो भन्ने कुरामा सहै नै देखिने । यसर्थ कार्यनी र्खवाट निर्दिष्ट उद्देश्यका
 लागि स्थापना भएको निरामहेरलाइ आपत्ती भूमिका खेउन दिनु देखिने पनलाई कम गत
 भाने र मूल्यको सीमित साधनलाई बृद्धिमानपार्न किम्वले प्रयोग गतं भएको व्यवस्थाको